

POSVETA JUDITE

Lahorka Plejić

Na početku svoje studije o stilu *Judite*, objavljene 1950. g., Petar je Skok o Marulićevu opusu zapisao kako je »sve to još terra incognita«.¹ Od te tvrdnje i od opsežne i iznimno važne Skokove studije dijeli nas gotovo pola stoljeća - razdoblje u kojemu su proučavanja Marulova djela postala toliko brojna i plodna da su si priskrbila i status posebne discipline, *marulologije*. Kako je, dakle, u tih pet desetljeća, od Skoka, koji se svojom studijom uvrstio u najznačajnije marulologe i otvorio brojna nova čitanja, do danas, napisano još na stotine i stotine kartica o Maruliću, *terra se incognita* pomalo smanjuje, iako joj se o granicama, o čemu najsvježije svjedoče Marulovi stihovi nedavno pronađeni u Glasgowu, još ne može konačno suditi.

Marulićevu važnost za hrvatsku književnost nitko neće osporiti. Posebno to vrijedi za *Juditu*, ep *karizmatičan* po položaju u hrvatskoj književnoj kulturi², iznimno zanimljiv i po posveti kojom je splitski poeta opremio svoj spjev. Taj se nevelik komad teksta apostrofira u gotovo svakoj stručnoj raspravi o Marulovu opusu. Često se on navodi kao rijedak primjer hrvatske proze onoga doba - dva sveska Akademijinog izdanja Starih pisaca hrvatskih, naslovljena *Proza Marulićeva vremena*, donose, doduše, solidan broj stranica ispisanih prozom na hrvatskom jeziku, ali bližih srednjovjekovlju, konzervativnijih od Marulićevih i u pogledu izraza i u pogledu sadržaja. Jednoj je pak knjizi iz edicije PSHK, pod naslovom *Proza XVI. i XVII. stoljeća*, prostor između korica ispunjen mahom

---

¹ Petar Skok, *O stilu Marulićeve "Judite"*, Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića, Zagreb 1950.

² Mirko Tomasović, *Judita*. Darko Novaković, *Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma*, Zagreb 1994., str. 18.

upravo posvetama, što nam svjedoči, prvo, da hrvatska književnost u to vrijeme nije obilovala drugačijim, značajnijim samostalnim proznim uradcima i, drugo, da su posvete nekoć bile znatno važniji žanr nego što su to danas. Pa iako su sve te posvete u mnogim elementima vrlo slične, ispunjene stalnim i općim mjestima koja istodobno ističu skromno umijeće svoga pošiljaoca i plemenitost i učenost adresata, apelirajući na njegovu dobrohotnost prema djelu, one su često, bar djelomice, i autoreferencijalni, autopoetički, pa i programatski tekstovi. Dok će se posvete s vremenom skraćivati, da bi u novije doba bile svedene uglavnom samo na nekoliko riječi ili tek na ime u dativu, u književnosti ranoga novovjekovlja posvete su znatno opsežnije i pretencioznije. Osim što su, dakle, zanimljive kao primjerci rane hrvatske proze, nerijetko su posvete važne i za interpretaciju teksta koji im slijedi.

To potvrđuje i suvremena, poststrukturalistička teorija, koju osobito zanimaju rubne zone teksta, tzv. paratekstovi, kako ih naziva Genette, a riječ je o naslovima, podnaslovima, predgovorima i pogovorima, posvetama i slično, jer su to elementi koji, »premda naizgled nevažan i u čitanju zaboravljen dio, postavljaju okvir razumijevanju teksta«³ i potvrđuju važnost rubova. No Marulova posveta toliko odskače od ostalih suvremenih joj posveta da za uočavanje njezina značenja nije trebalo čekati poststrukturalizam - o njoj se vrlo rano počelo pisati jer je to jedan od onih tekstova koji, osim što popunjava obaveznu rubriku na prvim stranicama svezaka starih pisaca, možemo opisati i kao pregnantan poetički traktat (Tomasović), kao rijetku ili čak nepostojeću biljku starije hrvatske književnosti. Pa i kad proučavatelji upravo toga segmenta nacionalne književnosti govore o nedostatku eksplicitnih poetika, tada ipak izdvajaju Marulićevu posvetu *Judite* kao u tom smislu jasno artikuliran i osviješten tekst. Osim toga, on odskače od istovrsnih tekstova naše starije književnosti ne samo po sadržaju, već i po vremenu nastanka i po *spravi* s kojom izlazi pred čitatelja.

***

Kad je Marulić pisao posvetu svome najvećem i najznačajnijem hrvatskom djelu, učinio je on, dakle, uobičajenu gestu, posluživši se postupkom uvriježenim u onodobnoj literaturi. No tim činom, valja ponoviti, nije naš pjesnik epu dodao samo obavezan element i dekoraciju, već je napisao jedan od značajnijih i citiranih tekstova nacionalne književnosti. Spomenut ću i općepoznatu činjenicu: dan na koji se u pjesnikovu rodnom gradu već nekoliko godina održava okrugli stol o Maruliću, a koji je u kalendaru hrvatske književnosti dobio status blagdana, određen je zahvaljujući dataciji upravo u posveti *Judite* - na kraju toga teksta zabilježen je nadnevak, vjerojatno topao proljetni dan, kad je pjesnik, oćutjevši radost i zadovoljstvo dobro obavljenim poslom, još nekoliko puta morao svoje pero umočiti u tintarnicu da bi ispisao posvetu i da bi tako svoju *plavcu* mogao otisnuti *s kraja*.

---

³ Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne teorije (Okvir)*, Zagreb 1997., str. 248-250.

***

Vješto sročenu Marulovu proznu minijaturu možemo čitati na dva načina: prvo, stavljajući naglasak na posvetu kao na tekst koji je isključivo u ovisničkom odnosu spram epa tj. u službi *Judite* i koji objašnjava djelo posredujući pri njegovu razumijevanju i interpretaciji. Druga mogućnost čitanja nudi posvetu kao zaseban tekst, koji i neovisno o epu može nositi neke unutarknjiževne vrijednosti, pa premda mu se punina značenja ostvaruje tek »u paketu« s *Juditom*, može i sam po sebi biti indikativan i čitatelju zanimljiv.

Što se obično pisalo o toj najslavnijoj posveti hrvatske književnosti? Uočavalo se, kako je već spomenuto, da je to poetički traktat, tekst koji govori o *Juditi* sljedeće: zašto je napisana, kada, za koga i, što je najvažnije, kako je to učinjeno. U čitanjima posvete redovito se postavljao problem preciznoga određivanja nekoliko pojmova - tko su *začinjavci* i kako su i što pisali, te što Marulić podrazumijeva pod *izvanjskimi urehami i uglajen'jem i ulizanjem i razlicih masti čirsan'jem*, na što je Skokova studija ponudila prilično precizne i relevantne odgovore, na koje se oslanjala glavnina stručne literature što je spomenutoj bibliografskoj jedinici o Maruliću uslijedila.

***

Marulova je posveta, što je uobičajeno za istovrsne onodobne tekstove, poslanica - autorski se glas obraća, u prvome licu, kumu dom Dujmu Balistriliću, objašnjavajući genezu i konačan izgled epa. Ta je posveta važna i po svojim tematskim i po netematskim aspektima: s jedne strane, tematizira ona sam ep, njegov nastanak i pjesničke postupke, a s druge, i sama je po sebi zanimljiva zbog kompozicije, figuralnoga jezika i zaokruženosti.

U »naslovu« sadrži posveta nužne elemente za uspostavljanje komunikacijske situacije koju podrazumijeva poslanica - pošiljatelj apostrofira primatelja, Marulić Balistrilića, zaogrnuvši njegovo ime formulom poniznosti. Tako, više ili manje, izgledaju i današnje posvete, ako nisu još i kraće, dok je u Marulićevu slučaju to tek zaglavlje. Bacimo li pak pogled na kraj posvete, uočit ćemo da on sadrži blagoslov upućen adresatu i dataciju. Okvir te poslanice - posvete čine, dakle, uobičajene formule, po mnogim elementima slične okvirima drugih poslanica, pa i okvirima nekih generički drukčijih tekstova - npr. kronika, notarskih isprava i sl. No meso koje taj kostur drži u ovom je slučaju vrlo sočno.

Autorski glas izlaže građu svome adresatu u nekoliko faza: Uvodni dio - prvi paragraf - upućuje na porijeklo građe, na biblijsku pripovijest o Juditi, antitezom (*počtena i sveta udovica - preoholi Oloferne*) ukazujući na to da će ep inzistirati na dimenziji etičkoga i u tom pogledu ostati na tragu prototeksta. Iz autorovih riječi kojima on kaže da je *privraćao pisma staroga Testamenta* baš u vrijeme *sih dan svetih korizmenih*, zaključujemo da je ep, bar dobrim dijelom, pisan u vrijeme korizme. Marul se zasigurno ne bi protivio tome da pisanje *Judite* shvatimo kao jedan oblik korizmene pokore - to zapravo podržava onakav doživljaj Marulića-

vjernika o kakvom, za razliku od starijih i krućih tumačenja po kojima bi pjesnik bio asket udaljen od svakodnevnoga života, piše profesor Tomasović, jer posvjedočuje da pokora ne mora nužno biti mučan i odbojan čin, već može biti djelo ugodno i svome tvorcu, i Bogu, i ljudima.

U drugom paragrafu sadržana je intencija i prva razina opisa vlastitoga posla - razlog i način na koji je pjesnik *stumačio historiju* udovice Judite. Usporedivši se s dovitljivom djecom koja *o mladom litu* nadijevaju naranče *mirisnimi zel'ji, mažuranom, ruzmarinom, rutom*, gradi se autor pomalo nevještim i koketno se umiljava svome čitatelju, ujedno se, figurom *correctio*, ograđujući od dječjeg lukavstva, jer on, za razliku od njih, ne zahtijeva ništa zauzvrat. Postupak djece nasljeduje, dakle, samo u aspektu *kićenja*, a ta je stilska dimenzija i najvažnija tema čitave posvete. Početak govorenja o vlastitome postupku tj. o stilu pjesmotvora koji slijedi oblikovan je, dakle, usporedbom, koja sadrži iznimno važne, već spominjane i u stručnoj literaturi protumačene elemente Marulićeva autopoetičkog opisa: *izvanjske urehe, uglajen'je, ulizanje i razlicih masti čirsanje*.

U trećem paragrafu nastavlja pjesnik izlaganje, fingirajući nakratko dijalošku situaciju tj. promjenu govornika, usporedbom *Judite* sa stablima voćaka u proljeće, koju pripisuje svome sugovorniku Balistriliću kao njegov kratki komentar. Metaforika kojom pjesnik dalje objašnjava vlastito djelo baštinjena je iz antike i srednjovjekovlja - Curtius nas je uputio na metafore o hrani i metafore o osobama kao na opće dobro europske književnosti. Pa premda je riječ o već viđenim metaforama, Marulićevim su čitateljima one zasigurno bile vrlo efektne. U metafori o hrani, u usporedbi pjesnika s kuharom, također ima koketerije i udvaranja. Čitatelju se, naime, treba svidjeti, navabiti mu slinu na usta, otvoriti apetit, nagovoriti na kušanje - kuhar apelira na gurmanske sklonosti potencijalnih konzumenata, na želju za dobrim jelom, imajući na umu da je estetski aspekt bitan čimbenik privlačnosti. Uostalom, Curtius je podsjetio i na misao sv. Augustina da onaj koji uči ima nešto zajedničko s onim koji jede. I jednome i drugome hranu valja učiniti tečnom različitim začinima. Pa iako je, ponavljam, riječ o općim mjestima, čini mi se da i navedena metafora, u kojoj Marul navodi različite začine u okusima kojih je zacijelo i sam uživao, svjedoči ne samo o tome da je *Juditu* pisao netko tko se nakusao iz zdjele europske književne tradicije, nego i o tome da se pjesnikova duboka religioznost ne potire sa životom, već da mu ide u prilog.

U idućoj fazi opisa vlastita posla Marulić se oslanja na metaforu o osobama i njome također apelira na čitatelje. Profesor Frangeš u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* govori o posveti kao o *svečanom skandiranju plemenita Marula*; doista, u rečenici *Eto k vam gre Judita gospoja ma...* gotovo da možemo osjetiti ritam Juditinih koraka, ozbiljnih zbog težine zadatka, a istodobno i lakih, da bi mogla uspješno izvesti ono što je naumila. Korača ona, dakle, prema Holofernovu taboru (prema čitatelju), »u punoj ratnoj spremi«, nakićena i uređena, nagovješćujući onu pikturalnost što će se manifestirati u epu. *Judita* je gospoja koju valja *prijati*, dati joj stan, ali joj treba i duhovno ugoditi, posvetiti joj malo pažnje i uložiti malo truda oko nje - ona, ukratko, zahtijeva galantnoga i zainteresiranog sugovornika i suputnika. A čitatelju se jamči da ona to i zaslužuje, da se trud isplati. Riječ je tu

o udvojenom postupku: kao što se Judita uređuje za odlazak Holofernu, tako Marul uređuje i kiti svoje djelo, pokazavši se i kao vješt pjesnik i kao dobar retoričar - nagovaratelj. Naš je, dakle, galantni pjesnik poznate i uobičajene metafore asimilirao i varirao šarmantno i uvjerljivo, učeno i ljupko, zabavno i dojmljivo. Pisanje epa zaključio je sastavljanjem posvete u kojoj se očituje njegova erudicija, talent, kao i ponos i ljubav prema vlastitome poslu, pa čak i malo autorske taštine.

Posveta završava, kao što je već rečeno, onako kako je uobičajeno za žanr poslanice: njezin se smisao ispunjuje formulama molbe, blagoslova i datacijom. Marulić je pazio na zadane elemente kao što su formule početka i završetka, a jednaku je pažnju posvetio i varijabilnim mjestima, brinući se o kompoziciji i stilu, i to u istoj mjeri kao u samome epu. Posvetu, taj uzoran primjerak epistolografije (Skok), držao je on, dakle, jednako važnim elementom svoga djela.

***

Današnji je čitatelj naviknut na autokomentare, iako se oni često javljaju u znatno drukčijem obliku od onoga u kojem se autoreferencijalni komentari pojavljuju u Marulovoj posveti. Međutim, kao što suvremeni tekstovi takvoga karaktera, dakle razni autoreferencijalni i metatekstualni pasaži koji prethode ili pak slijede samome tekstu, idu na svojevrstnu koketeriju s čitateljem, koristeći se raznim postupcima zavodjenja, tako čini i Marul. On govori o sasvim ozbiljnim stvarima, svjestan, k tome, i da je u tome prvi, ostvarujući pritom izravnu komunikaciju s čitateljem i tako nakratko narušavajući iluziju koju nude fiktionalna djela, nudeći istodobno objašnjenje koje bi trebalo u svijesti čitatelja zazvučati vrlo zamamno. Marulić je, naime, svjestan da je njegovo djelo artifično; svjestan je zanatske strane posla, pa razotkriva tj., jezikom formalista rečeno, ogoljava vlastiti postupak, upućuje na kod, ne doduše onako kako ćemo to čitati u znatno mlađih Marulićevih kolega, no ipak prvi u hrvatskoj književnosti, tematizirajući svoje djelo, motreći ga kao artefakt i kao estetski objekt. Vlastiti kod eksteriorizirao je Marulić, dakle, u obliku posvete, koja djeluje prethodi, koja se nad djelo nadvija, istodobno ga gradeći i razgrađujući, služeći mu ali i nekim se svojim vrijednostima opirući tome da bude čitana isključivo kao proteza epu.

Da je, pišući posvetu, upućivao istodobno i na autora i na tekst i na čitatelja, ne treba posebice naglašavati. Prema tipologiji koju je načinio Pavao Pavličić u tekstu *čemu služi autoreferencijalnost*⁴, autoreferencijalni tekstovi koji prethode djelu obično bacaju težište na jednu od tema autoreferencijalnog osvrta, na jedan od vrhova trokuta što ga čine autor, djelo i čitatelj. No usredotočivanjem na jedan aspekt, tvrdi dalje potpisnik spomenute rasprave, inzistira se zapravo podjednako i na ostala dva. U Marula se naglasak premješta na sljedeći način: na početku autor svrće pažnju na sebe, da bi se potom koncentrirao na djelo, a čitatelji, koje u posveti

---

⁴ Pavao Pavličić, *Čemu služi autoreferencijalnost*, zbornik *Intertekstualnost & autoreferencijalnost*, Zagreb 1993.

»zastupa« Balistrilić, bivaju usmjeravani i »prozivani« duž cijeloga teksta. U vezi su s trima temama i tri funkcije autoreferencijalnoga teksta, poetička, stilska i retorička. Kako Marulić najviše prostora posvećuje upravo svome djelu, može se reći da su najopširnije ili najeksplicitnije elaborirana stilska pitanja, pitanja književnih postupaka. A »osvrta na različite izvedbene mogućnosti ujedno su i prilika da se te mogućnosti demonstriraju i komentiraju«, što je Marul i iskoristio, čime se »opet stvaraju novi motivacijski poticaji i nova rješenja, a tako se stvara i prilika da se na čitatelja jače djeluje i da se on nečim zabljesne.«⁵ A o posveti kao o nagovoru na čitanje i o sredstvima kojima se to postiže već je bilo riječi.

Sve to govori u prilog činjenici da posveta *Judite*, taj površinom malen i naizgled marginalan prostor, svojom poetičkom, stilskom i retoričkom funkcijom zauzima jedno od ključnih mjesta u proučavanju starije hrvatske književnosti. Pa iako je to i jedno od najčitanijih mjesta, toliko je važno da nije na odmet iznova se na nj podsjetiti.

L a h o r k a P l e j i ć

THE DEDICATION OF »JUDITA«

Dedications are marginal and apparently unimportant zones of a text. Yet, Marulić's dedication in the *Judita* is an exceptionally interesting and important example of »autoreferential« composition in which our writer externalized his own poetics in the form of an epistle. Though it draws on metaphors and commonplaces of the day, it is remarkable for its thematic as well as non-thematic aspects, as a text »in the service of« the *Judita* and as an independent composition. Also, it is the earliest known mature poetic treatise in the old Croatian literature. In this autothematic text Marulić discussed three functions of any literary work: poetic, rhetoric and especially stylistic, paying special attention to the epic that follows, particularly to the question of its style, but not underestimating the importance of the author or reader. The attention which he paid to the composition of this dedication makes us conclude that he considered it an important element of the epic itself.

---

⁵ Op. cit., str. 111.